

O‘ZBEKISTONDA KO‘MIR SANOATIGA KIRITILAYOTGAN INVESTITSIYA LOYHALARI TADBIQI

Rajabov Shahboz Xolmamat o‘g‘li

Termiz muhandislik-texnologiya instituti assistent

E-mail: shaxbozrajabov515@gmail.com

Meyliyev To‘lqin Meyli o‘g‘li

Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

E-mail: tolqinmeyliyev729@gmail.com

Narziboboyev Anvar Abduxoliq o‘g‘li

Termiz muhandislik-texnologiya instituti talabasi

E-mail: narziboboyevanvar@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada O‘zbekistonni rivojlantirish bo‘yicha iqtisodiy rivojlanish va xorijiy davlatlardan kirib kelayotgan investitsiyalarga ta‘sir etuvchi omillar o‘rganib chiqildi. Ishlab chiqarish korxonalarida samaradorlik oshishiga va bu boradagi imkoniyatlarni kengaytirish masalalari ko‘rib chiqildi.

Kalit so‘zlar: *Investitsiya, investitsiyaviy muhit, YaIM, xorijiy investorlar, yangi texnologiyalarni modernizatsiyalash, ishlab chiqarish unumdorligini oshirish, moliya, pul resurslari, mikroiqtisodiyot, makroiqtisodiyot.*

Mustaqillik yillarida O‘zbekistonda qulay investitsiyaviy muhit shakllantirildi, xorijiy investorlarning huquq va manfaatlarini himoya qilish bo‘yicha qonun yo‘li bilan keng ko‘lamdagi imtiyozlar, afzalliklar va kafolatlar tizimi belgilandi. Makroiqtisodiyotda investitsiyalar ishlab chiqarishda yangi vositalarga, turar-joylarga investitsiyalar va moddiy zaxiralarining o‘shishiga qilinadigan xarajatlardan tashkil topadigan yalpi xarajatlarning bir qismi hisoblanadi. Investitsiyalar – joriy davrda iste‘mol qilinmagan va iqtisodiyotda kapital o‘shishini ta‘minlovchi YaIM ning bir qismidir. Oxirgi yillar davomida bozor islohotlarining keskin o‘shishi natijasida “investitsiyalar” atamasi keng qo‘llaniladigan tushunchalardan biri bo‘lib qoldi. Har taraflama asoslangan, puxta o‘ylangan investitsiya qarorlari investitsiyalarni moliyalashtirishning ishonchli manbalari bilan chambarchas bog‘liqlikda qabul qilish zarurligini va chet el kapitalini jalb qilishning kengayib borayotganligini hisobga oladigan bo‘lsak, hozirgi zamon moliya nazariyasi nuqtai nazaridan investitsiyalarning

iqtisodiy mazmuni va mohiyatini ochib berish, ularning eng muhim sifat tafsiflarini aniqlash g'oyat dolzarb masala hisoblanadi. Bozor munosabatlari sharoitida pul resurslarini uzluksiz shakllantirish va ularni daromad keltiruvchi ob'ektlarga samarali investitsiyalash moliya bozori yordamida ta'minlanadi.

Investitsiya resurslari iqtisodiyot tapmoqlarini rivojlanishini boshqarishning iqtisodiy omili vazifasini bajaradi. Investitsiya mablag'lari ishlab chiqarish, xizmat ko'rsatish jarayonlarida hamda aholining foydalanilmayotgan mablag'larini nuqtai nazaridan investitsiya manbalari ular o'z mablag'lari (foyda, amoptizatsiya, boshqa pul jamg'apmalari); qapzga olingan mablag'lar (bank krediti va boshqa to'planishi natijasida, ularni boshqa jarayonlarda ishlatilishini ta'minlaydi. Korxonalar tashkilotlarning omonatlari); boshqa jalb qilingan mablag'lar (aksiya va boshqa qiimmatbaho qog'ozlarni sotishdan kelgan daromadlar); byudjet va byudjetdan tashqi mablag'lar tashkil qiladi. Investitsiya tarkibida uning manbalari o'z aksini topadi. Investitsiya manbalarini uning tarkibidan kelib chiqib moliyaviy va moddiy resurslar ga ajratish mumkin.

Moliyaviy manbalarga naqd pul:

to'lov pullari:

xalqaro chet el valyutasi:

xalqaroto'lov pullari: aksiyalar: zayomlar: korxonalar mablag'lari: amoptizatsiya a fondi kiradi.

Moddiy resurslarga - xom-ashyo resurslari: ko'chmas mulk: jamoa-shirkat xo'jalik mulki: fermerlar mulki: dehqon xo'jalik mulki: tadbirkorlar mulklari kiradi.

Investitsiya manbalari shakllantirishda moliya bozori va uning infratuzilmasi muhim ahamiyatga egadir.

Investitsiyalarni ob'ektlarga qo'yish sohalariga qarab quyidagilarga ajratish mumkin.

-kam qo'llaniladigan investitsion mablag'lar, ya'ni, qo'riq (bo'sh yotgan) yerlarni o'zlashtirish, mehnat resurslaridan vaqtincha foydalanish (mutaxassislar va rahbarlardan) va h.k.; ma'lum hajmda talab qilinadigan investitsiya mablag'lari; - rejalashtirilgan investitsiyadan olinadigan daromadga ta'sir etuvchi boshqa investitsion sharoitlar, ya'ni rejalashtirilgan asosiy investitsiya mablag'lariga qo'shimcha investitsiya mablag'larini jalb etish yo'li bilan investitsiyadan keladigan foydani oshirish:

- faoliyatga qo'yilgan shakliga qarab, investitsiya o'z harakatida daromadlarni oshirish yoki kamaytirish, xav-fxatarni kamaytirish, mehnat jamoasini manfaatdorligini oshirish, ish sharoitini yaxshilash, ijtimoiy iqtisodiy munosabatlarni muvofiqlashtirishga yo'naltirilishini ta'minlash zarur: - qo'shimcha investitsiyalar xarajatlarini kamaytirish, samaradorlikni oshirish,

mahsulot ishlab chiqishni va sotishni oshirish, qo‘shimcha daromad olishni ta‘minlashga yo‘naltirilishi kerak:

- ma‘lum ishlab chiqarishga yo‘naltirilgan investitsiyalar tarkibi ishlab chiqarishni ixtisoslashuviga qarab taqsimlanishi darkor:

- investitsiyalar resurslarni tejash, yangi mahsulot ishlab chiqish, korxonalar imdajini oshirish, tabiatni muhofaza qilish va hokazolarni ta‘milashi ham zarur.

Investitsion loyihalarni baholash

Investitsion loyiha bu investitsiyani texnik-iqtisodiy asoslash bo‘lib, u investitsion faoliyat ishtirokchilarini (mulkdor, tadbirkor, bankir, davlat va xalqaro tashkilotlar kabi) iqtisodiy axborotnomasi, ular o‘zaro aloqalarini bog‘laydi hamda tushintiradi. Qisqa qilib aytganda investitsiya loyihasi investitsiyadan foydalanish rejasini anglatadi. Investitsiya loyihasini samaradorligini hisoblash-bu investitsiyadan keladigan samara ko‘rsatkichlarini aniqlashni anglatadi.

Investitsiya loyihasining asosi bu kapital qo‘yilmalarga bo‘lgan ehtiyojni aniqlashdan iborat. Shu sababli investitsiya loyihasi samaradorligi kapital qo‘yilmalar samaradorligi orqali aniqlanadi. Birgina O‘zbekistonda investitsiya muhitini “Sharg‘un ko‘mir koni” misolida ko‘rishimiz mumkin. Sharg‘un ko‘miri sifatining yuqoriligi, zaxirasi ko‘pligi bilan boshqalardan ajralib turadi. Bugungi kunda bu yerda 2017-2020 yillarga mo‘ljallangan 105,5 million dollarlik loyiha amalga oshirilyapti. Xitoy bilan hamkorlikdagi ushbu loyiha natijasida 2021 yildan boshlab bir yilda 900 ming tonna toshko‘mir qazib olinadi. 600 ta ish o‘rni yaratiladi. “O‘zbekenergo” aksiyadorlik jamiyatining Angren va Yangi-Angren issiqlik elektr stansiyalari, sement zavodlari, aholi va boshqa iste‘molchilarga toshko‘mir yetkazib berish ko‘payadi. Ayni paytda konning asosiy zaxirasi tomon tunnel qazib borilmoqda. Hozirgacha 2 kilometrdan ziyod shunday yo‘l qurildi. Yana 1,5 kilometrdan so‘ng, 33 million tonnalik asosiy ko‘mir zaxirasiga yetib boriladi. Davlat rahbariga Surxondaryo viloyatida toshko‘mir qazib chiqarishni rivojlantirishning asosiy yo‘nalishlari haqida ma‘lumot berildi. Bunday sifatli ko‘mir hech qayerda yo‘q. “Aql, ilm bilan undan samarali foydalanib, xalqimiz manfaati uchun ishlatishimiz kerak”, dedi davlat rahbari. Shu yerning o‘zida “Sharg‘un ko‘mir” aksiyadorlik jamiyatini moderizatsiya qilish, Boysun va Sherobod tumanlaridagi konlarda ko‘mir qazib chiqarishni tashkil etish, Sariosiyo tumani va Sharg‘un shaharchasini 2019-2020 yillarda ijtimoiy-iqtisodiy rivojlantirish loyihalari taqdimoti ham o‘tkazildi. Shavkat Mirziyoyev konchilikni yanada rivojlantirish, buning uchun sohaga oid zamonaviy texnologiyalarni yaxshi biladigan mutaxassislar tayyorlash zarurligini ta‘kidladi. Sharg‘un shaharchasini yangidan qurish, tadbirkorlik va chorvachilikni rivojlantirish bo‘yicha topshiriqlar berdi.

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 13 yanvardagi PQ-2727 – sonli qaroriga asosan “O‘zbekiston temir yo‘llari” AJ tomonidan “Sharg‘unko‘mir” AJ ni yiliga 900 ming tonna ko‘mir qazib olish quvvatiga yetkazish maqsadida “Modernizatsiya qilish” loyihasi amalga oshirilmoqda. Loyihaning texnik-iqtisodiy asoslari O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining 13.01.2017 yildagi PQ-2727 sonli qarori bilan tasdiqlangan. Loyihaning umumiy qiymati - 105,5 mln. dollar (korxonaning o‘z mablag‘i -15,7 mln. dollar, Xitoy Eksimbanki zayomi - 89,8 mln. dollar), quvvati - yiliga 900 ming tonna toshko‘mir qazib olish. Xitoy Eksim Banki kredit mablag‘lari hisobiga amalga oshirilayotgan ushbu investitsion loyiha doirasida 2016 yil 1 noyabrda “Shargunko‘mir” AJ hamda Xitoyning “China Railway Tunnel Group Co.,Ltd.” (CRTG konsorsium yetakchisi) va “China Coal Technology & Engineering Group Corp.” (CCTEG) kompaniyalari konsorsiumi o‘rtasida 94,5 mln. AQSh dollariga teng shartnoma imzolangan. 2018 yil 26 aprelda AO “O‘zbekiston temir yo‘llari” Xitoyning Eksimbank kredit mablag‘lari hisobidan 25% mikdoridagi (23,625 mln.doll.) avans to‘lovining tegishli qismini to‘laganidan so‘ng shartnoma kuchga kirdi. Yuqoridagi shartnomaning 21 bo‘limiga asosan, bosh buyurtmachining 100 nafar xodimlarini bosh pudratchi tomonidan yangi texnologiyani qo‘llab kombayn orqali toshko‘mir mahsulotlarini qazib olishni o‘rgatish maqsadida o‘qitib berish ko‘rsatilgan. Bugungi kunda “Sharg‘unko‘mir” AJning modernizatsiya qilish loyihasini amalga oshirish bo‘yicha ishlar shartnomada belgilangan talablarga va

shartlarga muvofiq amalga oshirilmoqda. Bundan tashqari yangi texnologiyani o'qitib o'rgatish jarayonini ham amalga oshirmoqdalar. Shu jumladan Xitoy kompaniyalarining "China Railway Tunnel Group Co., Ltd" (konsorsium yetakchisi) va "China Coal Technology & Engineering Group Corp." konsorsiumi bilan «tayyor holda topshirish»ga tuzilgan shartnoma doirasida qurilish maydonchasida 100 nafar buyurtmachining mutaxassislarini o'qitib berish ko'rsatilgan bo'lib, shundan 1-2 etapda 65 nafar buyurtmachining mutaxassislarini nazariy o'qitdi, shu jumladan 3-etap 35 nafar mutaxassislarini o'qitib berishi ko'zda tutilgan.

Yangi texnologiyani o'qitib, o'rgatishni jadallashtirish maqsadida Xitoy va O'zbekistondagi pandemiya vaziyati (koronavirus pandemiyasi) davrida Xitoy korxonalarida vaqtincha ishlab chiqarish to'xtaganligiga qaramasdan, Buyurtmachi talabiga asosan, Pudratchi tomonidan yangi texnologiyani o'rnatishni jadallashtirish hamda 3 – etapda buyurtmachining 35 nafar mutaxassislarini nazariy o'qitish amalga oshirildi. Shunga asosan, 2022 yilning dekabr oyi oxiriga qadar ko'mirni sinov (sanoat) tarzida qazib chiqarishni tashkillashtirish rejalashtirilgan. Shu bilan bir qatorda bugungi kunda jahonda va O'rta Osiyo mamlakatlariga yangi bo'lgan texnologiyani boshqarishni o'rganish hamda undan oqilona foydalanish maqsadida buyurtmachining mutaxassislarini Xitoy Xalq Respublikasining parametrlari "Sharg'unko'mir" AJ korxonasida qo'llanilayotgan yangi texnologiyalarni boshqarishni o'rganish uchun chora-tadbirlar amalga oshirilmoqda.

XULOSA

Hozirgi kunda konchilik korxonalarining jadal sur'atlarda ishlashini va ishlab chiqariladigan mahsulotlarni dunyo bozorida raqobatlasha olishini ta'minlash maqsadida texnologik usullarning samaradorligi, jihozlarning ishonchliligi va ularning aniqligini oshirish hamda keng ko'lamda avtomatlashtirish muhim ahamiyatga ega. Innovation g'oyalari va texnologiyalarni takomillashtirish hamda yaratish bugungi kunning asosiy vazifalaridan hisoblanadi. Hozirgi kunda fan-texnika, balki butun jamiyat taraqqiyotini avtomatlashtirishsiz tasavvur qilish qiyin, chunki avtomatlashtirilgan texnologiyalar qo'llanilmaydigan biror-bir sohani topish juda qiyin. Biz kelajakda O'zbekistondagi konlar miqyosida investitsiya loyihalarini tadbir qilsak yuqori unumdorlikdagi sifatli foydali qazilmalarni va ishlab chiqarish quvvatini oshiramiz.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Y. Xodiyev, Sh.Sh. Shodmonov – “Iqtisodiyot Nazariyasi” – 2017
2. Zoyirov L., Asamxodjaeva Sh., Yunusova S. Investitsiya. Darslik. – T.: Iqtisod-moliya, 2019.
3. Mamatov B.S., Xo'jamkulov D.Yu., Nurbekov O.Sh. Investitsiyalarni tashkil etish va moliyalashtirish. Darslik. Toshkent moliya instituti. – T.: Iqtisod-moliya, 2014.
4. Mustafakulov Sh. Investitsion muhit jozibadorligi. Ilmiy-amaliy qo'llanma. T. – 2017.
5. Sabirova L.Sh., Nosirov E.I. Иностранные инвестиции: Учебное пособие. - T.: Iqtisod-moliya, 2016.
6. Sabirova L.Sh., Xujamkulov D.Yu. Investitsiya. Учебное пособие. - T.: Iqtisod-moliya, 2019.
7. Sagatov N.X. Kon ishlari asoslari. Toshkent. 2007.
8. Panin I.M. Zadachnik po podzemnoy razrabotke rudnykh mestorojdeniy. M. Nedra. 1987.
9. Егоров П.В. и др. Основы горного дела. Издательство Московского государственного горного института, 2006. – 383 с.
10. www.gorniyak.ru, www.gornaya-kniga.ru.
11. <http://www.rusmet.ru/minjournal/>